

Rajeczky Benjamin mátravidéki népzene gyűjtő-munkássága

Tari Lujza

ABSTRACT: *Benjamin Rajeczky's research on folk music in the Mátra region. The following paper examines the folk music collection of the great Hungarian ethnomusicologist Benjamin Rajeczky (1901-1989). Among Rajeczky's fieldwork the biggest is the collection of Mátra region, made among peasant singers and musicians of the palóc ethnic groups (North Hungary).*

The ethnomusicologist author examined the collecting-notebooks and tape recordings of Professor Rajeczky, shows the values of the important but not very wellknown collection. With the selected music examples and notes she shows not only the typical folk melodies of the Mátra-Mountains but also the collecting methods of Rajeczky.

Rajeczky Benjamin népzene kutatói életművén belül fontos helyet foglal el, ám alig ismert népzene gyűjtő-munkássága. Gyűjtései szorosan vett földrajzi értelemben az északi népzenei dialektus-területre, az Alföldre és a Dunántúlra terjednek ki. Mínthogy azonban a Dunántúlon a moldvai csángó, illetve bukovinai falvakból áttelepített magyarok körében is gyűjtött, népzene gyűjtései Erdély kivételével tágabban minden földrajzi területet érintenek és lényegében az egész magyarságra kiterjednek.

Gyűjtései zömét elsősorban a magyar nyelvterület északi részén végzett felmérések teszik ki. Az északi népzenei dialektusterületen¹ három nagyobb tájegységen dolgozott: keleten Borsod és Zemplén megyében, nyugaton a Zoboralján, középen pedig szülőföldjén, a palóc vidéknek főleg Heves és Nógrád megyei részén gyűjtött. Heves és Nógrád megyében végzett gyűjtései az 1930-as évektől folyamatosan gazdagítják mind a teljes magyar népzenei gyűjteményt, mind pedig a palóc etnikai népzenei gyűjtemények sorát. Mindezeket túl itteni gyűjtéseit a következő vonások jellemzik :

- 1) Kisebbségi mértékben a Bükk hegység falvaira is kiterjednek, elsősorban azonban a Mátravidéket ölelik fel.
- 2) A szülőföldön – a tágabban vett Mátravidéken – folytatott népzene gyűjtések azzal a többlettel is rendelkeznek, hogy kizárólag Rajeczky Benjamin gyűjtései. Heves és Nógrád megye falvaiban ugyanis mindig egyedül dolgozott, míg más területeken gyakran gyűjtőtársakkal végezte munkáját.
- 3) A mátravidéki gyűjtések mennyiségüket tekintve kiemelkedő helyet foglalnak el Rajeczky Benjamin teljes népzene gyűjtői munkásságán belül.
- 4) A gyűjtemény sokrétű, változatos, egyben igen jellemző a palóc etnikumra. Az anyag összegyűjtésének módja pedig a mai gyűjtők számára is követendő mintaként szolgálhat.

¹ Az északi zenei dialektus határait l. TARI Lujza-VIKÁR László 1986.

Mivel Rajeczky Benjamin népzene gyűjtései eddig nem részesültek kellő figyelemben,² tanulmányunk célja e kevésbé ismert népzene gyűjtő-munkásság megismertetése a mátravidéki gyűjtések áttekintő bemutatásán keresztül.³

Rajeczky Benjamin életrajzi adataiból ismert, hogy Innsbruckban folytatott egyetemi tanulmányainak befejezése és teológiai doktori diplomájának megszerzése után 1926-tól Budapesten a Szent Imre gimnáziumban kezd tanítani. Korábbról datálható történeti irányultságú etnomuzikológiai érdeklődése azonban hamarosan újabb tanulásra készíti, ezért 1932-től 1935-ig Kodály Zoltánhoz iratkozik be a Zeneakadémiára. Ezt követően a zene-tudományi munkákba és a népzene gyűjtésbe is hamarosan bekapcsolódik.⁴

Ismereteink szerint 1935-ben gyűjt először népzene-t a Dunántúlon. Első mátravidéki gyűjtéseként is ezt az évet jelölhetjük meg: ekkor Taron gyűjt. A helyszín kiválasztását véletlennek is tarthatnánk, hiszen esetében természetesnek vennénk, ha először a Pásztó környéki falvakat keresné fel.⁵ Tudjuk azonban, hogy Kodály Zoltán 1922-23-ban nagyarányú népzene gyűjtésbe kezd a Mátravidéken, melyet 1926-ban és 1935-ben újabb gyűjtései követnek (1922: Ecseg, Jobbágyi, Mátraverebély, Palotás, Pásztó, Szanda, Szarvasgede, Tar. 1923: Suha, Dorogháza. 1926: Bárna, Bussa, Dorogháza, Mátramindszent, 1935: Hasznos – illetve Hasznoshuta, ma Mátrakeresztes –, Istenmezeje).⁶ Úgy véljük, Kodály örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy a mátravidéki gyűjtések folytatását Rajeczky Benjaminra bízta. Olyan személyre, aki a szakmai felkészültségen túl kellő tudományos ambícióval és megfelelő helyismerettel rendelkezett, sőt kellő alázat is volt benne népe iránt. Az ének-zene tanításban rövid idő alatt jelentős eredményeket elért fiatal pap-tanár személye Kodály számára garancia volt arra nézve, hogy a Mátravidék népzenejének gyűjtését szakavatott kezek veszik át.⁷ A helyszínek nem véletlenszerű kiválasztásával kapcsolatos véleményünket megerősíti az a tény, hogy Rajeczky Benjamin több olyan faluban gyűjt, ahol korábban Kodály Zoltán (és még korábban Vikár Béla) már dolgozott előtte. A gyűjtőhelyek kiválasztás-

2 Bár más az alapvető ok, ugyanazt állapíthattuk meg Lajtha László északi – azon belüli palóc – kutatásaival kapcsolatban is. I. TARI Lujza 1993.

3 Rajeczky Benjamin gyűjtéseinek részletes feldolgozását az átányi és bodonyi népzene gyűjtés még nem publikált részének bemutatásával kezdtem el. Az eredményeket összegző tanulmányt *Rajeczky Benjamin Heves megyei népzene gyűjtései I.* címmel a hatvani múzeum pályázati felhívására 1993-ban nyújtottam be. Az első díjat nyert dolgozat (Hatvani Lajos Múzeum TA 94. I. 1.) kiadás előtt áll. (A továbbiakban: TARI Lujza: HLM. TA. 94. I. 1.)

E helyen egyben előre is elnézést kérek az olvasótól, ha írásomba egy-egy személyes visszaemlékezés is bekerül. Mivel abban a szerencsében részesültem, hogy gyerekkorom óta szinte családtagként forogtam a Rajeczky családban, a gyűjtőfüzetekből, gyűjteményekből kiolvasható száraz tényeket emlékeim alapján itt-ott ki tudom egészíteni. Kizárólag tudományos szempontból tartom fontosnak, hogy ezeket másokkal is megosszam.

4 Ilyen irányú munkáját a tanítás és a különféle pedagógiai munkák írása mellett végzi. Zenepedagógiai munkáinak jegyzékét (és egy részét közölve) I. in: RAJECZKY Benjamin 1976. V. fejezet. Zenepedagógiai munkája hatékonyságáról I. TARI Lujza 1976. 31.

5 A Rajeczky család ekkor már több mint másfél évtizede Pásztón él.

6 Kodály 1906-tól lényegében folyamatosan dolgozik Nógrád- és Heves megyében. 1906-ban például Pogonyban és Bárnán gyűjt, majd Bárnát 1926-ban újból felkeresi. Ugyanezekben az években jár Bussán is. 1916-ban gyűjt még Sarudon, majd 1917-ben Csányban. Dorogházát szintén kétszer keresi fel, 1923-ban és 1926-ban. A mátravidéktől távoli Romhányban szintén kétszer jár: 1922-ben és 1935-ben. I. RÁCZ Ilona-SZALAY Olga 1981. 395. valamint BORSAI Ilona 1982. 159.

7 Kodály kezdettől következetesen harcol az új magyarság megmentéséért, a magyartalanná vált város magyar szelleművé tételéért a paraszti kultúra segítségével. Ennek a célnak megvalósításához még a 30-as években sem könnyű olyan szakembereket találnia, akik zeneileg is képzettek, de az egyszerű parasztembert sem nézik le. I. KODÁLY Zoltán 1993. 14-15.

tása tehát egy összehangolt, közös megvalósításra váró programnak a része. Ebben Rajeczky Benjamin feladata egyrészt a zenei feltárás mélyítése a már megkezdett munka folytatásaként, másrészt az új feltárások elindítása.

Mielőtt magát a gyűjteményt részletesen megvizsgálánk, tekintsük át a mátravidéki gyűjtéseket időrendben az előadók nevének feltüntetésével. (Az előadók a gyűjtés sorrendjében szerepelnek. A rájuk vonatkozó adatokat és megjegyzéseket Rajeczky Benjamin gyűjtőfüzeteiből idézzük.)

1935

Tar

Balog Erzsébet 19 é.

1948

II. 1.

Pásztó

Szóllósi János 72 é.

•

1952

VIII. 10. Szuhahuta

özv. Stork Jánosné Tóth Anna 76 é.

Stork Pál

Stork Gáborné sz. Stork Anna „Pál lánya, özvegy Stork Jánosné unokája” 30 é.

VIII. 10. Mátrakeresztes

Bognár Lajosné Holtner Mária 41 é.

Nagy Józsefné Sípos Terka (Tóth Terka) 50 é.

Nagyszombati János (Sálek János, Piros Jani) 57 é.

VIII. 11. Hasznos

Csépe János Barna, Deme 42 é

VIII. 15. Szuhahuta

Stork Pál

özv. Gembicki Sándorné Matu Viktu 64 é.

”Bíró”

Stork Sándor 40 é.

Stork Imréné Gembicki Rozália 34 é.

Gembicki Kopasz Gáborné Lajgut Anna 40 é.

VIII. 17. Dorogháza

Szűcs Bálint 48 é.

Szűcs Erzsi 23 é.

IX. 7-8. Hollókő

Címer Ferencné Fábíán Mária 53 é.

Címer Ferenc 44 é.

Nagy Józsefné Címer Mária 48 é.

(Bíró) Szabó Margit 25 é.
Kelemen Istvánné Perce Teréz 52 é.

X. 16. Szuhahuta
Stork Ferencné Gembicki Rózsi (Prófusz) 16 é.
Gembicki (Prófusz) Veronka 15 é.
özv. Gembicki (Huszár) Jánosné Odler Rozál 80 é.
Gembicki „Juhákimné” [Joachim], Mária 71.é.
Dravecki Béláné Gembicki Mária 45 é.
Gembicki Jánosné Gembicki Franciska 28 é.
Stork István

1954

II. 26. Átány
Mértén Sámuelné Nagy Eszter 75 é.
Kakas Józsi 48 é.
Orbán Ferenc 58 é.
Bedécs András 66 é.

IV. Pásztó
Kucsik Ilona 40 é.
Szöllősi Lászlóné Szabó Klára 45 é.
Csige Józsefné Kelemen Klára 30 é.

IV. Tar
Kós Istvánné Göröcs Katalin 54.

VII. 18. Felsőtárkány
Juhász Péter Ferenc
özv. Bakomk Lajosné Baranyi Teréz 37 é.
Juhász Péter Ferencné Sike Csillag Ilon 42 é.
Bóta Mata Márta 53 é.

VII. 25. Mátramindszent
Mihály. „pásztorgyerek is volt, furollyázott” [Csak a Mihály név. Vezetéknév?]
Rác Ernő 60 év körüli „öreg prímás. A fia (detto) Terenyén »Karmester«

VIII. 26. Terpes
Horúci Mariska 16 é.
Huszár Bálintné Pócsik Mária 37 é. „bükkszéki”
Huszár Bálint

VIII. 27. Felsőtárkány
Csóka Károly prímás „kis Kokszi”

XII. 8-9. Bodony
Jakab Gáborné Béres Katalin 58 é.
Farkas Mihály Józsefné Fejes Gubu Piros 49.

XII. 9.**Parád**

Tarjáni Bálint 58 é

XII.**Nagybárkány⁸ [nap nélkül]**

INStitőrisz Józsefné Rabosai Mária 79 é.

XII.**Felsőtárkány [nap nélkül]**

Bóta Matu Márta

Csóka János 55 é.

Bakondi István

Kovács Gergelyné Bóta Rozál 67 é.

Pintér Mari 65 é.

XII.**Felsőtárkány [nap nélkül, de 9. után]**

Bóta Joáhim

Bajzáth Andrásné Bajzáth Márta

Bajzat Benka Jánosné Bajzat-Koko Mari 58 é.

özv. Farkas Benedekné Bugyi Marcsó 78 é.

Farkas (Csire Bene)

Csire Benéné

Soós Jánosné Kakuk Rozália 35 é.

1955**I.****Bodony**

Béres Mihály 80.

Jakab András

Farkas Mihály Józsefné, Fejes Gubu Piros 49 é.

Gábor Mihályné Parúgyi Örzse 55-56 é.

III. 7-11.**Mátranovák**

Marus Gézané Gubány Eszter 80 é.

X. 3-4.**Bodony****1969****XII. 5.****Pásztó**

Zeke Jánosné Tari Ersébet 68 é.

Szabó János 68 é.

Fösvény Gábor 21 é.

Korábbi felsorolásunkban jeleztük, hogy e falvak közül Kodály Taron, Pásztón, Mátra-

8 Ebből a faluból közvetlenül nincs Kodálynak gyűjtése, de egykori munkatársainak egybehangzó állítása szerint járt ott, s az 1950-es években feladatként jelölte ki számukra a falu zenei hagyományának feltérképezését. Ebben az időben a Mátravidék nagy részén még sok helyen ennek a falunak a cigányzenész koldusai gyakorolták mesterségüket. 1973-as mátrakeresztesi gyűjtőutam alkalmával – egyébként Rajeczky Benjamin egyik énekesénél Bognár Lajosné Holtner Máriaánál végzett – gyűjtés közben magam is találkoztam egy nagybárkányi hegedűs koldussal, akinek a zenélését és éneklését váratlanul funkcióban magnetofonra is rögzíthettem. Bognárnéhoz Rajeczky küldött azzal a céllal, hogy folytassam megkezdett munkáját. Mikor beszámoltam neki a zenész koldusról, elmesélte, hogy Kodály „koldus-falu”-nak – s mint ilyen unikumnak – tekintette Nagybárkányt, ezért fontosnak tartotta a kihalt ősi mesterség zenei megismerését is.

Korábbi felsorolásunkban jeleztük, hogy e falvak közül Kodály Taron, Pásztón, Mátramindszenten, Dorogházán és Hasznoshután gyűjtött. Vikár Béla pedig Felsőtárkányon Parádon és Átányban járt a múlt század végén illetve 1910-ben.⁹

Rajeczky Benjamin lakóhelyén, Pásztón gyűjt utoljára a Mátravidéken, ám nem ez a legutolsó gyűjtése. Érdemes ezért a mátrai népzene gyűjtéseket az egyéb gyűjtések viszonylatában is áttekintenünk. (A fentebb közölt mátravidéki gyűjtéseket normál-, az egyebeket kurzív betűvel írjuk, s csillaggal jelezzük, ha a gyűjtést nem egyedül végezte):

1935			<i>Halászi</i>
	július	14.	<i>Doborgasziget</i>
	július	15.	<i>Mecsér</i>
1937	március	29.	<i>Hercegfalva</i>
1948	február	2.	Pásztó
1948			<i>Egyházaskozár/Moldva</i>
1949	december	26-31.	<i>Egyházaskozár/Moldva*</i>
1949	december		<i>Závod/Bukovina</i>
1950	március	2-4.	<i>Hant/Bukovina</i>
	március	12-25.	<i>Majos, Tevel, Nagyvejke/Bukovina*</i>
			<i>Egyházaskozár/Moldva*</i>
1952			<i>Mekényes/Moldva</i>
1952	augusztus	10.	Szuhahuta
	augusztus	10.	Mátrakeresztes
	augusztus	11.	Hasznos
	augusztus	15.	Szuhahuta
	augusztus	17.	Dorogháza
	szeptember	7-8.	Hollókő
	október	16.	Szuhahuta
1954	február	26.	Átány
	március	26-29.	<i>Mekényes/Moldva*</i>
	május	12-13.	<i>Egyházaskozár, Mekényes/Moldva*</i>
	április		Pásztó
	április		Tar

⁹ Vikár B. kétszer gyűjtött Parádon. Az első, századvégi gyűjtés évét nem ismerjük pontosan I. RÁCZ Ilona-SZALAY Olga 1981. 397–398.

	június	8.	Tápé
	július	10	Felsőtárkány
	július	25.	Mátramindszent
	augusztus	26.	Terpes
	augusztus	27.	Felsőtárkány
	szeptember	30.	Sükösd
	október	1.	Tápé
	december	8-9.	Bodony
	december	8-9.	Parád
	december		Nagybárcány, Felsőtárkány
1955	január		Bodony
	március	7-11.	Mátranovák
1960	április		Vajdáccka
1960	május		Bodroghalom, Révleányvár, Láca
1960	október		Tápé
1963	június-július		Tápé
1968	február	11.	Jászapáti
1969	december	5.	Pásztó
1970	szeptember		Zoborvidék: Barslédec, Béd*
1972	november		Érd/Bukovina Hadikfalva*

Az évszámok jól mutatják, hogy a gyűjtések lényegében folyamatosak, ám egyes években különösen sok időt fordít népzene gyűjtésre egyéb elfoglaltságai és kutatásai mellett.¹⁰ Ilyen évek 1952, 1954 és 1960. A Mátravidék legjellemzőbb, még és már élő dalkicsét 1952-ben és 1954-ben gyűjti össze. Gyűjtései között több szokásdal típusújdonság.¹¹ Amellett olyan fontos adatokat hoz erről a területről, hogy több dallam-, illetve szokásleírás mindjárt kiadásra is kerül az 1951-ben megindított Magyar Népzene Tára sorozat még kiadatlan, soron következő kötetekben. Az első (1935-ös) tari gyűjtésből a *Még én itt se vótam* régi stílusú

10 A gyűjtések megszorodásának részben oka a magánéletében bekövetkezett változás. A szerzetesrendek bezárását követően sok nehézség árán hivatalosan is a Néprajzi Múzeum Zenei Osztályára kerül dolgozni, oda, ahol bér nélkül már addig is évek óta dolgozott. A kényszerűségből adódott időtöbbletet a népzene gyűjtésre fordítja. Életének erről a nehéz időszakáról I. BERLÁSZ Melinda 1982. és TARI Lujza Hatvan TA 94. 1. 1.

11 Legalábbis új abban az értelemben, hogy az a század első feléből származó gyűjtésekben nem volt még belőlük kellő számú és megfelelő földrajzi kiterjedtségre utaló adat, amely az egyedi változatok közlését indokoltá tette volna. A „pünkösdőlés” közölt hevesi változatait például tisztán dúr, d-s-l magú típusok képviselték. Ezzel szemben a Rajeczky által gyűjtöttek kis ambitusú moll típusok. (I. MNT II. 190-193. sz.) Az újévi szokásdalok között az MNT II. kötetbe még nem került be az a moll hangnemű, szimmetrikus lüktetésű típus, melyet Rajeczky Bodonyban vett magnetofonra (I. MNT II. 1-40. sz.).

lakodalmas dallamot a sorozat III/A Lakodalom c. kötete közli (20. sz., Balog Erzsébet). A dallam a diatonikus sirató stílus és a pentaton kvintváltó stílus sajátos ötvözete. A két tetrachordra épülő kvintváltó, A⁵A⁵AA szerkezetű monotematikus dallam ma már ritkaságszámba megy a Mátravidéken. Ujraéledését egyrészt ezért tartjuk indokoltnak, másrészt azért, mert a gyűjtőről rajzolt kép sem lenne teljes nélküle. (A dallam szótagszáma 6, sorvégzői 5 5 1; a továbbiakban csak a számokat írjuk). *1. kottapélda.*

1.

Még én itt sē vó - tām, De mǎn i-de jöt - tem.

Bá - log Bözsinek á Lǎ - tǎ - sǎrá jöt - tem.

1. kotta

Ugyanebben a kötetben a következő lakodalmas dallamok kerülnek még kiadásra: *Most gondold meg rózsám* (114. sz. Mátrakeresztes, Bognár Lajosné Holtner Mária), *Szép a gyöngyvirág egy csokorba* (119. sz. Szuhahuta, Gembicki Jánosné Gembicki Franciska), *Mikor megyek én a templomba esküdni* (129. sz. Dorogháza, Szűcs Erzsébet), *Most gondold meg rózsám* (130.sz. Szuhahuta, Stork Jánosné Tóth Mária), *Száll a fecske* (132. sz. Szuhahuta, Stork Ferencné Gembicki Rózsa és Gembicki Veron), két *menyasszonysirató* Bodonyból (289-290. sz.),¹² *Panni néni, gyűjjön csak ki* (406. sz. Mátrakeresztes, Nagy Józsefné Sipos Teréz) *Gyűjjön ki hát, Katyi néni*¹³ (410. sz.)

Dorogháza, Szűcs Bálint), *Mari néni itthon van-e* (827. sz. Hollókő, Címer Ferencné Fábíán Mária).

Rajeczky Benjamin egyik gyűjtőfüzetének¹⁴ tanulsága szerint 1948. február elsején Pásztón leírt betlehemes az MNT II. kötetében, mint a palóc betlehemesek egyik reprezentáns darabja kerül kiadásra.¹⁵

Az MNT IV. kötetébe a következő Rajeczky Benjamin által gyűjtött párosító dallamok kerülnek be:

12 Az előadók azonosak az MNT IV. 477-478. szám alattiakkal. A bodonyi gyűjtést részletesen elemeztük korábbi tanulmányunkban, I. TARI Lujza Hatvan TA 94. I. 1.

13 MNT III. 410. sz.

14 A szerzőnek ajándékozott gyűjtő-füzetekről I. TARI Lujza 1987. 26.

15 Jeles napok c. kötet 368. sz. valamint a hozzátartozó jegyzet 1122. oldal.

Zúg az erdő, zúg a mező (241. sz. Tar, Kós Istvánné Göröcs Katalin), *Fonjunk, fonjunk* (két változat Bodonyból: 477. sz. Jakab Gáborné Béres Katalin, 478. sz. Farkas Mihály Józsefné Fejes Gubu Piros), *Láda, láda cifra láda* (731. sz. Tar, Kós Istvánné Göröcs Katalin), *Láda, láda, cifra láda* (két változat a 770. sz. alatt: Terpes Huszár Bálintné Pócsik Mária és eltérés: Huszár Ernő).

Ugyanennek a kötetnek a végén a *Megy a kosár játékról* készített összefoglalásban az egyes falvakat jellemző leírások közt több gyűjtési adatát találjuk meg. Ezek a következők: *Felsőtárkány* (az 1954-es augusztusi gyűjtés alapján 780. o.),¹⁶ *Nagybárkány* (az 1954-es decemberi gyűjtés alapján 809. o.)¹⁷, *Pásztó* (az 1954. áprilisi gyűjtés alapján 819. o.)¹⁸ és *Terpes* (az 1954-es augusztusi gyűjtés alapján 833. o.)¹⁹

A Mátravidékről két dallam került be gyűjtéséből az MNT VIII/A²⁰ kötetbe: *Tiszta búzát szedeget a vadgalamb* (552. sz. Felsőtárkány, Kovács Gergelyné Bóta Rozál) és *Falu végén van a mi házunk* (625. sz. Átány Orbán Ferenc).

A gyűjtőfüzetek és a kiadványok csak a legfontosabb tényeket tartalmazzák. Ezért arról a kötetek jegyzetei közt sem eshetett szó, hogy Rajeczky Benjamin mennyire nagyra értékelte előadóinak a tudását. Igy például a pásztói Szöllősi Jánosét, aki évtizedeken át tanította betlehemezni a férfiakat, s aki a gyűjtőnek egyedül mondta illetve énekelte végig a teljes betlehemes folyamatot.²¹ Az 1960-as évek elején e tanulmány írójának népzene gyűjtés iránti érdeklődését látva azonban arra biztatta, hogy keresse fel „az öreg Szöllősi fiát”. Nézze meg, hogy a szintén kiváló tudású betlehemező férfi mennyit tartott meg apja repertoárjából, mennyire él még a korábbi hagyomány, s miből áll az egyéni és közösségi dal-tudása.²²

Már a Rajeczky-féle átányi és bodonyi gyűjtést bemutató tanulmányban hangsúlyoztuk, hogy a dalanyagon látszik a gyűjtőnek a régi hagyomány rögzítését célzó törekvése. Mindazonáltal még ebből a kisebb, jól körülhatárolható anyagból is kiviláglik, hogy számára a fajsúlyosabb régi dalanyaggal egyenrangú az új. Rajeczky Benjaminnak egyformán fontos minden adat, amely a falu zenei repertoárjára utal, a falu éppen jellemző zenei állapotát mutatja. Felfigyelhettünk arra, is, hogy a közösség zenei ismeretén belül különös gondot fordít az egyén tudására. A hagyomány átadásának módja, a daltanulás alkalmainak felderítése, a dalok elszármazási helyének nyomkövetése iránti érdeklődését, a közösségi és egyéni repertoár felderítését célzó törekvéseit jól mutatják a mátravidéki gyűjtések.

16 Az előadó Bóta Mata Márta 53. A leírást Mathia Károly gyűjtése erősíti meg ugyanattól az előadótól 1955-ből. A többi előadó Rajeczknál Juhász Péter Ferencné és Sike Csillag Ilona.

17 Nagybárkányt egyedül az ő gyűjtése képviseli. Az előadó Institúrisz Józsefné Rabosai Mária.

18 Három gyűjtési adat. Előadók: 1. Kucsik Ilona Szöllősi Lászlóné Szabó Klára, 3. Csige Józsefné Kelemen Klára. A gyűjtési adatot Szabóné 1956-os gyűjtése egészíti ki.

19 Adatközlő: Horúci Mária. A két másik adat Vikár László 1954. IV. és Szabóné 1955. évi gyűjtéséből való.

20 Ez a kötet már nem szokásdallamokat, hanem ún. alkalomhoz nem kötött népdalokat tartalmaz zenei rendszerbe foglalva. I. MNT VIII/A Népdaltípusok 3.

21 A népzene gyűjtők előtt ismert, hogy ez az előadó részéről nem kis teljesítmény, hiszen a sokféle szereplő miatt számos hangszínváltás szükséges. A hagyomány kiemelkedő őrzői között ismeretesek voltak olyan egyéniségek, akik fejben tartották a hosszú szöveg-és zenei folyamatot, továbbá színészi képességeket igénylő hangszínváltást is képesek voltak megvalósítani a különböző szereplők megjelenítésénél. Ilyen volt többek közt a bukovinai székely Gáspár Simon Antal, illetve ilyen a szintén bukovinai székely János Boldizsár.

22 Gyerekkoromban a legtöbb – fiatal férfiakból és illetve csak fiúkból álló – betlehemes csoportot ifjabb Szöllősi János (becenevén Szadeczky Jani bácsi, idős korában „az öreg Szadeczky”) tanította be, aki amolyan falusi ezermester volt. A környékben híressé vált nagyméretű, maga által faragott betleheme, melyet gyakran kértek kölcsön betlehemezéshez a környékbeli falvakból. (Szöllősi élete végén a betlehem a pásztói Városi Múzeumba került.)

E keretek között nem vállalkozhatunk valamennyi dallam bemutatására, ezért csupán azokat a témaköröket, műfajokat emeljük ki, melyek véleményünk szerint leginkább foglalkoztatták. A továbbiakban – néhány kiválasztott dallampélda alapján – ezeket vesszük sorra leírásai segítségével. (A gyűjtőfüzetekben található feljegyzéseket szó szerint idézzük.)

A dal tanulással, átvétellel, repertoárral kapcsolatban különösen tanulságosak a szuhahutai adatok. Szinte alig van olyan dallam, amely mellett ne lenne megjegyzés a dal divatba jövetele vagy a szokásból illetve divatból kimenetele idejére, származási helyére vonatkozóan.

„Amit hoznak, mind átveszik. Nem utasítják vissza avval, hogy nem tetszik. 5-6 an énekelnek kinn az országúton, vasárnap is, télen is.” – mondja a mindössze 16 esztendő, de érezhetően jó énekes hírében álló Stork Ferencné Gembicki Rózsa. „Itt is úgy vannak az énekekkel mikor divatos, akkor jobban felfogják, aztán másik jön és elhagyják.” A *Kétféle vált a mi utunk, semmi közünk egymáshoz* kezdetű új stílusú népdalt (15, 1 5 V) „Rózi hozta Szentimréről, megtanította a hugának, az adta tovább. Ez most a legújabb.” – írja fel Rajeczky Benjamin énekes közlése nyomán. Ugyanebbe a faluba a Mátravidék napjainkban egyik legkedveltebb új stílusú népdalát (*Köszönöm anyám, hogy felneveltél* 10, 1 5 5) „A salgótarjáni kulturgárda hozta előadásra, onnan átvették.” „Katonák is hoznak haza, azoktól is tanulnak.” – jegyzi fel a szintén új stílusú „*A kanyargó Dráva mentén ávosok tanyáznak*” dallammal kapcsolatban (14, 1 5 b10). I. I. *faksimile*. „Katonáéknál a sok gyors indulót tanították, de azokat nem tudtuk megszokni.” – közli Gembicki János, aki a *Sárgarépat nem jó dombra ültetni* új stílusú népdalon (11, 1 5 7) mutatja be, hogy kell „szépen kihúzza” énekelni. I. 2. *faksimile*.

A szuhahutaiak – más falvak lakóihoz hasonlóan – tanultak dalokat a vásárban is. Így például „M.[atu] Viktu Gyöngyösön hallotta vásárban fiatalkorában” azt a dalt, melyet Stork Pál viszont a nagybátyjától tanult. „Stork P.[ál] kisgyerekkorában nagybátyja Hosszúhátra járt aratni, az hozta onnan (Bihar) – jegyzi fel Rajeczky Benjamin a *Házunk előtt gyalogút* ... árust utánzó dallal kapcsolatban I. 3. *faksimile*. Rajeczky Benjamin egyébként „Felső-tárk[ányi] utcai vásáros” dallamos kiáltását is feljegyezi. Ez a lakodalmas dalok között található dallamjegyzés azt sejteti, hogy az árus kiáltását gyűjtés közben, eredeti funkciójában hallotta. I. 2. *kotta*.

Hollóköz Címerné szerint „1916-18 táján énekeltek” a „*Minden este eljön és én várom...*” kezdetű dalt (nótaszöveg, új stílusú dallamszerkezettel: 25, 1 5 2). A szuhahutai Stork Pál szerint a *Rózsát ültettem a gyalogútra* (11, 1 5 8) „1910 táján volt divatos nóta. Ezeket szerették legjobban, meg a betyárnótákat.” Ez az új stílusú népdal ma is közkedvelt a Mátravidéken. A feljegyzés arra világít rá, hogy a dal már a század elején megvolt a területen.

Mátrakeresztesen Nagy Józsefné „Egy lánypajtásával fiatalkorában összeírta a nótákat: «van ezer is!» Fedák Sárinak is énekelte. Hol a gyűjtemény?” – jegyzi fel Rajeczky Benjamin a *Most gondold meg rózsám...* lakodalmas két változata közé.

Az idősebbek kedves nótáira vonatkozó bejegyzések nemcsak az egyéni érdeklődés, hanem a hagyomány változásának irányát is jelzik. „Az öreg Szekrényes nótája (Gembicki Ferenc), 80 egyénhány éves korában halt meg 50-ben”. Az ő kedves nótája a következő volt: I. 3. *kotta*. E dallam szintén a diatonikus sirató stílus és a pentaton kvintváltó stílus kapcsolódását mutatja. A 80 esztendő Gembickiné Odler Rozál a *Leszállott a gólya* szövegkezdetű, dúr kis ambitusú (6,6,8,6, 5 2 5) dallammal kapcsolatban közli, hogy „Édesanyja énekelte, mikor a gyereket ringázta, ő is gyerekeknek dalolta.” Az előzővel azonos szótagszámú és szintén kis ambitusú, de moll hangnemű a *Gabjavár ódalma* kezdetű ballada (6,6,8,6, 1 5 1), mely a 71 éves Gembicki Joahimné „Testvérnénjének kedves nótája volt,

mikor font vagy dolgozott”. Ugyanez a ballada (*Galyavár ódalba* kezdettel) volt „A Gem-bicki Kőműves Antal nótája”, akinek az énekét Stork Pál utánozza a gyűjtőnek, pedig „Stork Pali magának ilyet nem énekel. Az öreget nevelték, hogy tótosan éneklj...” A dallam az előző énekes előadásában a pentaton fordulatok ellenére erősebben hajlik a hétfokúság felé. Stork Pál előadásában viszont tisztább pentaton vonulatokat mutat. l. 4-5. *fakszimile*. Ugyanebből a faluból ismerjük „Lajgút János Vízvitt nótájá”-t. A Pápainéről szóló betyárballadát (11, 1 5 1) a szuhahutaiak „Az öregektől hallották, mert most má nem esik meg ilyesmi.” l. 6. *fakszimile*. Nemcsak a balladaszöveg újabbkori. A hozzá kapcsolódó dallam – mely az egész tágabb palóc területen, különösen Gömör megyében máig népszerű – szintén az új magyar népdalstílusba tartozik. Rajeczky Benjamin szintén balladaszöveggel gyűjtötte Mátramindszenten (11, 1 5 4), de két másik faluban más változatait is feljegyezte (*Jaj de köves a vármegye kapuja* és *Nem akar a vezér ökröm legelni*). l. 4. kotta.

A szokásokon belül a legbősegebb adatok talán a lakodalom folyamatával és az esküvőt megelőző udvarlási időszakokkal kapcsolatosak. A párosítók esetében jellemző, hogy még egy viszonylag kis földrajzi területen belül is (mint amilyen például a Mátravidék) mennyire erőteljes, avagy laza a korábbi hagyományhoz való kötődés. Így egyes párosító dallamok (és a hozzájuk kapcsolódó játékok) bizonyos falvakban még párosító funkcióban élnek, míg máshol már csak gyerekjátékként. (A párosító adatokat l. fentebb.) A *Jár a kosár* Felsőtárkányban az 1930-40-es években például még a felnőttek, Pásztón már ekkor a lányok játéka, Terpesen pedig az 1950-es évekre válik azzá.

A lakodalom egyes fázisairól pontos adatokat kapunk a gyűjtésekből. Az esküvői menedalok általában már új stílusú népdalok, noha a helybeliek gyakran jellemzik őket régiként. Szuhahután elsőként a következőt éneklék „A háztól induláskor: *Akkor szép a menyasszony/Mikor koszorú van a fején* (sic)”. Ugyanitt „Uton az esküvőre. Idevaló régi” megjegyzést találunk a „*Rózsát ültettem a gyalogútra*” (10, 1 5 8) szintén új stílusú népdal mellett. A *Jaj de bánom hogy megházasodtam* (10, 1 5 5) dallammal kapcsolatban szintén azt közli az előadó, hogy „Ez régi. Templomba menetkor éneklék”. Szintén „A templomba menet esküvőn énekeltek a *Száll a fecske* kezdetű új stílusú népdalt (16,16,14,16, 1 1 3). Ugyancsak „Lakodalmas. Mikor a templomba mennek” a *Szép a rozmaring egy bokorba*”.²³ A *Verd meg lsten azt a papot* (8, 1 b3 b6) dallamot templomból kijövet énekeltek Felsőtárkányban. Ebben a faluban a „Vőlegény kapuja előtt a *Nyisd ki habám az ajtót*” kezdetű éneket volt szokás énekelni. Hollókőn, Dorogházán és Mátrakeresztesen a *Gyere ki te örömanya-t énekeltek* hagyományos keretek között a vőlegényes háznál. A más faluból származó menyasszonyt, illetve a menyasszony ládáját falun belül általában a *Csörög (Zörög) a kocsi* pentaton kvintváltó dallammal (5,5,6,5,5,6, 9 8 5 5 4) vitték a Mátravidéken (Gyűjtésében: Hollókő, Mátramindszent, Szuhahuta). l. 5. kotta. Felsőtárkányban a következő „hujjogató” volt „ágyvivőre”:

Ujuju! Viszik a m[eny]-a-[sszony] ágyát
 Elejtették a ládáját
 Eltört a pályinkás üveg
 Miből iszik a két öreg?

Számos adatot találunk a lakodalom előtti és lakodalom alatti táncmulatsággal kapcsolatban. Mátramindszenten lakodalom előtt „Régen vasárnap este 6-tól 12-ig húzta a cigány. Éjfélkor hazaküldték a népet. Hétfőn 7-kor lekísérték a vőlegényt és a menyasszonyt a

23 A két utolsó dallamot l. a kiadásban megjelent dallamok közt l. fentebb MNT III/A

Tudjék = Hídgy mel jűj edesanyam
(Ellőttér a jűb kermat)

Katona is kormat kara (asztol is
tanulmal)

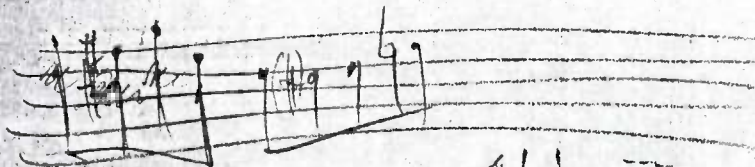

A kanyargó Drava menten avósh fogatval

Hídgy kétl ejszahol Cserépvány vadászmal

Valluhat a melior fűstén ejjel ruffal ugatja

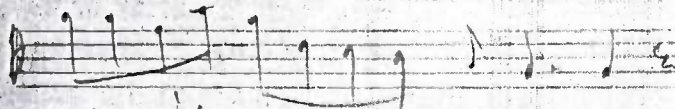

Sapfőjűkora megvillan az fűstén vörös csillag

Kezondáékul a sok gyors üledék, ^{faustokkár} de aróhet
nem tudtuk megzabolni

Gembóchi

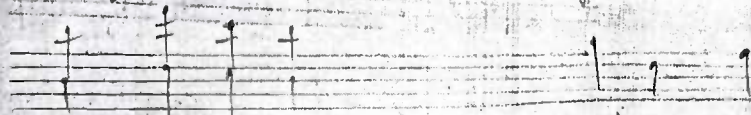
$\text{♩} = 84$ "népén kihúzó"

Lángszél nem is dombra ültetni

özvegyesség lángját nem is meret

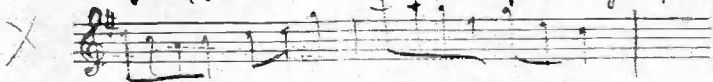
Chast ar özvegy maga is lángját meret,

Szeved is a szegény, lángja elegyet

Stork P. Kirjenvälkälämpiä
Kansallista jäät antoi, se kosta omassa
(Pöytä)
M. Viktori Ojoneuvoille hellestä värisen
fiatalkoralan.

3. faksimile

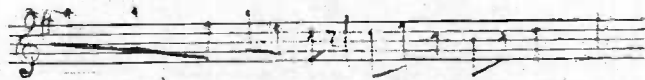
Utawor epp' ugg' epp' ott libajin' korg' arehet,
 ahii' hitorau ei' ctouban' ainet' elto : "Kirikana, ugg' kana"
 J = 152 ratyokata ja Jara

Helmu' eltt' p'aloit, ara' jai' e' epp' aost' ot

Kiabel' epp' epp' uel' hest' a' p'irika' koug' eina, t'ob
 p'isot' aiet' epp' elot

kell, mint' e' firt' eina : Kichaj's' beca' g's'

pp'isii' ollo' mang' ollo', ollo' sillo' v'isillo'

"P'eteli", "u'eteli", "m'aint' kana' seip' eina" "hat' akive' p'ot' e'lo"

Kirikana', ugg' kana' ugg' epp' e' K'ascha' p'is' eina

3. faksimile

Tetoveruinejen hedves uikara voel, 44
dolgorott

Gyembichi Jolhakenue
"Maarä 71." foco rub.

Gäbivero - die - ba

Uet ja uott migaba

Asalet van jukere kopij

Nirbe van be - fajt - va

4. faksimile

községházára, onnan a templomba. Külön-külön zenével haza.” – meséli a gyűjtőnek a lakodalom folyamatát tovább is részletesen a cigányprímás. Rajeczky Benjamin gyűjtésében több utalás is van a Mátravidék menyasszonysírató szokására. Felsőtárkányban „Sírató a vőfélyversek közt” volt – jegyzi fel. Mátranovákon a „Menyasszonysíratás a lakodalomban megvolt. Katonabevonuláskor is. A szószólló búcsúztatott, az édesanyja megölelte és akkor síratta, mikor a muzsikás közbe ráhúzta. Úrrított mindenki mint a zálog.” Az előadó a következő formulákkal síratta lányát annak idején: „Kedves leányom, Hogy hagysz itt engem? Kedves leányom, hogy mécc el töllem.” Még utána is sírt: hogy maradok mán egyedül.” A szöveges feljegyzés mellett itt nincsenek dallamok, hiszen a sírató több oknál fogva nem alkalmas a helyszínen történő leírásra.²⁴ Esetükben nélkülözhetetlen volt a magnetofon. Menyasszonysíratók rögzítésére Bodonyban nyílt lehetőség, melynek eredményéről Rajeczky Benjamin tanulmányban számol be a gyűjtést követően.²⁵ A gyűjtőfüzetekből részletes ismertetést kapunk a terület menyasszony – illetve menyecsketáncairól, a hérészbe menésről, a lakodalmas mulató dallamokról (ilyen például Felsőtárkányban *Ha meghalok majd élésnek* 8, 1 5 3), a tréfálkozásokról, mint amilyen például a síratóparódiát is tartalmazó „Tréfás búcsúztató vége: Jaj ki mondja mán nekem a búbos vállán keresztül, hogy kukúcs anyám kukúcs.” A menyasszonyporkolásakor énekelt dallamról (*Hajnallyik má* 8, 1 5 3) ezt jegyzi fel Szuhahután: „Mikor porkolják a hajnalt, oszt ugrályák a tüzet keresztül” Mátranovákon „Mikor az asszonyok áthozták az ajándékokat, utána táncoltak és arra énekeltek: Most gondold meg rózsám... Jaj de kerek ég.” Ez a dallam Észak-Magyarországon számos más szöveg mellett leginkább lakodalmas szöveggel él, legjellemzőbbnek a Mátravidéken mondható.²⁶ Mindezt bőszéges példákkal igazolja Rajeczky Benjamin gyűjtése Parádról, Szuhahutáról, Mátrakeresztesről, Mátramindszentről és Pásztórról. A lakodalmas némely faluból több változatban is megvan. Itt a szuhahutai változatot közöljük. *l. 6. kotta.*²⁷

A jeles napi szokások közül egy mátramindszenti szentiván napi adat a szokáskörön belüli kissé szegényesebb mátravidéki adatokat gazdagítja.²⁸ „Szentiváni tűzgyűjtás volt a hegyen. Legények ugráltak ének nélkül.” Ugyanitt a lányok „Szentiványi füvet téptek, megverték egymást: «Hasznos legyen» – s közben egy nagy terc közt mozgó *Bujáné, Bujáné, megsült-e mán a málé?* szövegkezdetű motívumismétléses dallamot énekeltek hozzá.

Szintén lányok végeztek a „Haja-baba vivő”-t „Fekete vasárnap előtt.” Ehhez két hangon mozgó dallammal a következőt énekeltek: *Erzsa nényit Lőrinc bácsit visszük a Tarnaba.* A „Ruhát összeadták”. „Másnap «menyasszonyt vittek a házakhoz» (kislány tiszta fehérben, menyasszonyruhában). Természetbenit kaptak, elmulatták.”

Bodonyban az újévköszöntő mellett többek között pünkösdlő szöveget rögzít (*Mi van máma, mi van máma piros pünkösdlő napja*). Jeles napi szokás a következő szuhahutai adat is: „Farsangban, amikor valami bolondság van”, éneklük a megjegyzés mellett álló szlovák szövegű új stílusú népdalt. Mellette újabb megjegyzés: „Régóta ismerik.” Ebben a faluban egyébként néhány szlovák szövegű dalt is feljegyez. Ám mint 40 éves adatközlője, Stork

24 A zoboralji síratókat már a század elején Kodály is igyekezett fonográfira rögzíteni. I. KODÁLY Zoltán-VARGYAS Lajos 1960. 38-42.

25 RAJECZKY Benjamin 1955.

26 I. BORSÁI Ilona 1989. 701., 764-765.

27 Rajeczky B. mátravidéki gyűjtéséből korábban többet közöltünk, egyben bemutatuk a dallamtípus rokonságát egy bukovinai dallamtípussal. I. TARI Lujza 1987.

28 I. GULYÁS Éva-SZABÓ László 1989. 430-433.

stork Pálj magával szét nem érkel. Az öreget
ettér, hogy tótóran cseblé, borul, na velleve

2) Ara megis az apja
Köti de nem kelles,
Keli fél - edis fiam,
Kombja velleven

3) Nem kelhetek más en
Mert le ragya ragya
Sip felete gondos hazam
Ket jale van rálva

4) Ara megis az anyja stb.

5) Nem kelhetek más en stb.

6) Ara

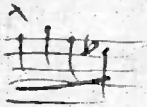
A geulicki kinniver Ardal wöhp

30

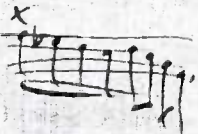
rb

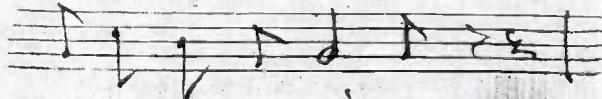
1) Galya-ör ö - del - ba

lit ja wöt me - gi - ba

ott färsich ag, färsich - zing,

Aggon - ra van wäg - ra

(Ar öry ägg önehelte : "Waggon - ra van vägra")
x was kondolegry

5. faksimile

Ar õigaltel hällatut, meest meest
 mä nem erit meij ägema

subito

Jaj de niles Jaj de li ar ar ut
 Pa-jaj-nei jaggon J soikkid

P jalment
 ar kaimen
 tosa

auro ja q be-gar dindit
 jaggon J heukruet is meremest

teltelintell a
 Gillaqon a qron
 ja J-em vedel
 meijbor let
 keem
 Meij otjar la
 ar em pime
 meremest

J. Oluvoic ja
 P ma kivainjan meremest

Kievel vi ray
 21 ar epri tume
 to
 laqem tawette
 mel bele. Cateha

Pa-jaj-nei julevja ba be for-duti
 meij ar eijel niirbe meijar a kant

toralt
 nem tuolsa
 jol

Uatja bingon anig le a pimebe
 Jron ki wick. Borta karmell icile
 a em hell uelant a bora
 meij ar eijel pime vedel let outa

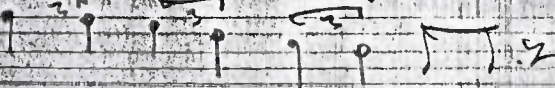
6. fakszimile

A Wodolant sasany d. u. — Kell reggel
barokk

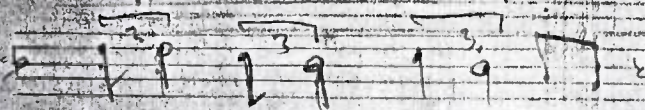
szélesre nyitotta

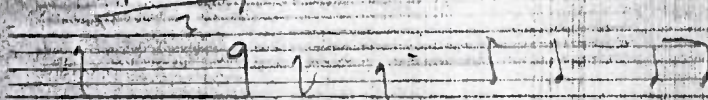
szélesre nyitotta a kaput

szélesre nyitotta az ajtót

Míg a szék bejött

Mint nékem azt a szék bejött

2.

Tollat veszek vagy szőrt, Ócska tollat veszek,

Új szőrt, kecskeszőrt, Min-den-féle tollat veszek!

Rubato

3.

Dúdojjunk, danojjunk Maj csak kitelelünk

Tavaly is dudoltunk Mégis kite - leltünk.

2-3. kotta

János mondta: „Tót nótákat «csak úgy viccképpen énekeljük»; az öregek jobban tudják, de mi már nem. A tót nóta «szép, de nem idevaló», «megérthető, de nem az igazi»”.

Rajeczky Benjamin mátravidéki gyűjtéséből adatot kapunk arról, hogy summásságban „játszottak halottat” meg „halált”. Rendesen sirattak az előbbiben. Felsőtárkányból több virrasztó dallamfeljegyzés is van. (Például: *Getsemányi kerbe a halá, Ó ti keresztények, mily időket értek*). Parádon kolduséneket jegyez le (*Minden virág virágozik*), Terpesen, Mátramindszenten különböző gyerekjátékokat.

A szokáskeretbe tartozó dallamokon kívül számos ún. alkalomhoz nem kötött dallamot találunk a gyűjteményben.

A régi stílusúak között a területen jellemző dudánóták azonos faluban is rögzített változatai jól jelzik az egyéni előadói különbségeket. Ilyenek például Mátrakeresztesen: *Örzsé néni haluskát főz, Ki ment boré de soká jár* (8, 5 1 1). l. 7. kotta. Egy hollóközi dudánóta dallam- és szövegformulái közvetlenül a dudára utálnak: *Mari néni itthon van-e* (8, 5 1 1). l. 8. kotta. A következő 7 szótagos, kvintváltó dudánótatípus a területen jellemző sokféle szövegváltozathoz ad ízelítőt: *Hej Fomerné, Fomerné, A pásztói bírónak* (Hollóköz és Pásztó, mindkettő 7 5 b3). l. 9-10. kotta.

4.

Jaj de köves a vármegye ka - pu - ja

P[inter] Pistát most kísérik be rajta.

Vikszos csizma van a lábán, van rajta,

Húsz esztendő van a szárára vágva.

4. kotta

A parlando rubato előadású régi stílusú népdalok közül való az alábbi, ereszkedő szerkezetű dallam: *Nem szánt vet az égi madár* (Felsőtárkány, 8, 4 5 4). Az első verszak ép, az ismétlés ide nem illeszkedő szövege azonban arra enged következtetni, hogy a feljegyzésből valami kimaradt. *l. 11. kotta.*

Az előző dallamhoz hasonlóan középmagasan kezdődik a következő régi stílusú balladás dal: *Jaj de sáros, jaj de hosszú az az út* (Szuhahuta, 11, 4 5 b3) *l. 12. kotta*, valamint az *Összejártam a hegyeket* kezdetű lírai dal is (8, 4 1 1). *l. 7. faksimile.*

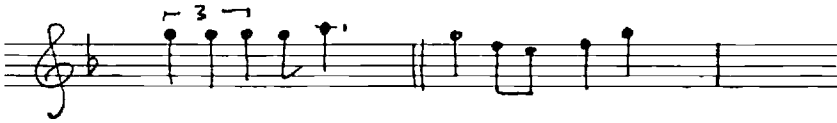
Az előző szövegben Vidrócki, a terület betyár-alakja szerepel, ám nem ez a Vidrócki balladához tipikusan kapcsolódó régi stílusú dallam. A területen jellemző Vidrócki ballada (a dallamtípus a diatonikus sirató stílusba tartozik) Rajeczky Benjamin gyűjteményében több szövegváltozatban megvan: *Nagy udvara van a holdnak* (Mátramindszent, 5 4 b3) *Kutyakaparási csárda* (Parád, 5 1 b3) *Elment boré, de soká jár és Ki ment boré, de soká jár* (Pásztó, 5 4 b3) *Erzsi nényi galuskát főz* (Terpes, 5 4 b3 a parlando rubato mellett szintén jellemző giusto előadásban). Kottapéldánk az eltérések könnyebb áttekinthetősége kedvéért egymás alá írtuk a változatokat. A sorrend a következő: 1) Mátramindszent, 2) Pásztó, 3) Terpes, 4) Parád *l. 13. kotta.*

Számos más régi stílusú dallamon kívül (például: *Tiszta búzát szedeget a vadgalamb* 7 5 b3, *Kihajtottam [a libámat]* 4 5 4, *Flóbert karó le van verve* 4 5 4, *Igyunk itt mer van itt* 8 8 4 és dallamváltozat: 7 8 b3 Felsőtárkány, *Beszegődök Tarnócára bojtárnak* 7 5 b3, *Kis*

29 Rajeczky Benjamin hangszeres gyűjtéséről külön tanulmányban szeretnénk beszámolni.

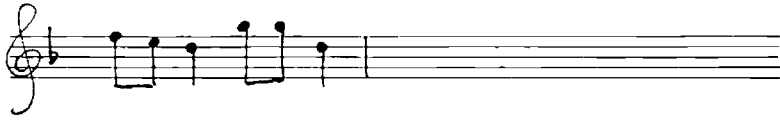
5.

♩=120 Giusto poco rubato

Csörög a kocsi!

Pattog a Jancsi

Talán ér-tem jönnek,

Jaj édesanyám

Felnevelő dajkám

Kocsiba ja ládám,

Kocsiba az ágyam,

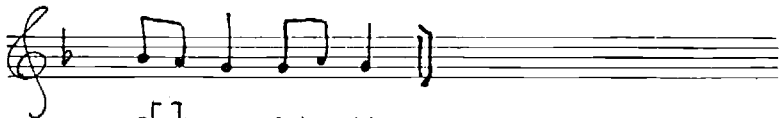

K.[ocsiba] mindenem

Jaj é-des - anyám

felnevelő dajkám

D[e] hamar elvisznek!

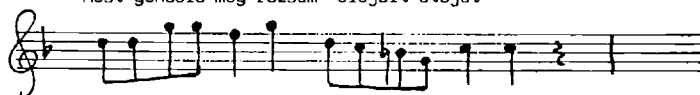
5. kotta

6.

Most gondold meg rózsám elejeit utóját

Hogy kivel kötöd be két szemed világát!

{ Mer nem tiszta búza   hogy learathatnád,
 Nem tiszta búza jaz,

Se nem köccsöb kenyér, hogy visszajáthatnád.

6. kotta

pejlovam patkószöge de fényes 8 5 b3 Szuahuta) található a gyűjteményben hangszeres dallamok (verbunkosok, csárdások, lakodalmas és egyéb táncdallamok),²⁹ gyerekjátékok (Hajlik a meggyfa Felsőtárkány, Kis ki kis ki hídja/A szt [szent] János hídja hidasjáték Mátranovák), balladák (Jó estét, jó estét/Csáki bíróné asszony Felsőtárkány, V 2 1, és 1 b3 7, Megöltek egy legényt Felsőtárkány, VII b3 4, Terpes, 1 1 b3 Esik eső szép csendesen csepereg Felsőtárkány, b3 b3 V, stb.)

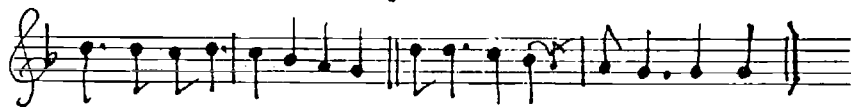
Bőségesen képviselik a területet az új stílusú népdalok is Csak Felsőtárkányon számos új stílusú népdalt gyűjtött Rajeczky Benjamin (Haza legény, haza, virad má 1 b3 b3, Ha bemegyek, ha bemegyek a nagybátányi csárdába 1 1 5, Anyám anyám édesanyám mért szültél a világra 1 1 5, Haragszik az édesanyám hogy én megházasodtam 1 1 5, Házunk előtt van egy jegenyefa, földre hajlik az ága 1 1 5, Darumadár magosan száll szépen szól 1 1 5 1, Kis pacsirta ablakomba csicsereg 1 5 1, Kaszárnya, kaszárnya 1 5 1, Huncut a vármegye 1 5 1, Vót szeretóm egy vagy kettő 1 5 2, Arra alá vörös az ég alja 1 5 2, A blúzomon párosával a rózsá 1 5 2, Felszállott a kakas a meggyfára 1 5 2, Barna kislány elalult az este 1 5 4, Szép a rozmaring egy bukorba 1 5 4, Nincsen annyi sári virág a réten 1 5 4, Sej, haj de sok eső, hull a menkő rakásra és Sej haj esik eső hull a ménkü sorjába 1 5 5, Piros barna lány mikor hozzád jártam 1 5 5 stb.). A területen jellemző és kedvelt új stílusú népdalok (például Köszönöm anyám, hogy felneveltél, Beteg a szeretóm, az ágyba fekszik, Csak titokban, csak titokban akartalak szeretni, Hideg szél fúj édesanyám, Kék ibolya bűnnek hajtja a fejét, A szeretóm karjai, karjai, Éjszaka kivikol a bagó, Magasan szál, magasan száll a fiastyúk az égen, Ez a kislány de beteg, Viszi a víz a ... rétet) némelyike a tágabb északi népzenei dialektussal, illetve egyes kisebb tájegységeivel való

30 Tágabb területi összefüggésre utaló dallamok a régi stílusúak között is vannak. Ilyen például a Fán terem a szekfűszeg (6, 5 2 2) Felsőtárkányban feljegyzett lakodalmas, mely a Zoborvidék Három hordó borom van szövegű lakodalmaival rokon.

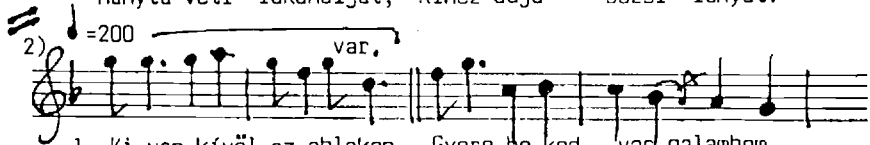
7.

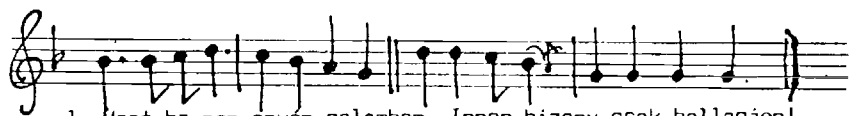
Ürzi néni haluskát főz, { A fe - jibé ütött a gőz
 Főji - bé ü - tött a nagy gőz

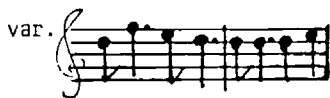
Hányta vėti fakanálját, Kihéz adja Bözsi lányát.

1. Ki van kívül az ablakon, Gyere be ked - ves galambom
 2. Ki ment boré, de soká jár, Jaj Isteném mér nem jön már

1. Mert ha nem enyém galambom, Innen bizony csak ballagjon!
 2. Még ma égy cséppet sē ittam, Bizony, maj mëghalok szomjan.

Ki van boré de soká jár

7. kotta

összefüggést jelez. Ezek közül egy olyan dallamot választottunk ki bemutatásra, mely a Galga-mentén szintén közkedvelt. l. 14. kotta.³⁰

Több népies műdal illetve magyar nóta is van a gyűjteményben (*Sötét felhők vándorolnak az égen* 1 5 5, *Este viszik a menyasszony ágyát* 2 5 9, *Édesanyám kössön kendőt selymet a fejére* 1 1 2, *Szabolcs megye* 2 1 2). Ezek minden esetben azt mutatják, hogy a gyűjtő egyrészt a teljességre törekedett, másrészt tekintettel volt előadójára, aki esetenként mint kedves nótáját hozta elő a népies műdalt illetve magyar nótát.

A dallamfeljegyzéseket és a hozzájuk tartozó szöveges leírásokat sok egyéb bejegyzés

8.

♩ = 160

Mari néni itthon van-e? Az aj-tó-ja nyitva van-e?

Itt hozzuk a maga menyit Barna kislány csalfa szémit.

Á-lé dudász-é Cinográdi dudász-é? - Nem!

Ha nem dudász azt is mondd még, Hogy a fene most egyén még.

Á-lé dudász-é Cinográdi dudász-é? - Nem!

8. kotta

egészíti ki. A jó énekesek után érdeklődő gyűjtőnek adott nevek a közösség véleményét tükrözik: „Gergelyné, Orsó Panni templombíró anyósa jól énekel” kapja a nevet Mátramindszenten. „Csabai Ágostonné és Meleg Örzi (ezek olyan világ fiai vótak, ők jobban tudják.)” hártja el a szereplést az egyik terpesi asszony. Felsőtárkányban siratóasszonyok neveit is megadják: „Sirató Barta (Varsó) Kati özv. Csire Józsefné”.

Nem kerülük el a zenére vonatkozó megjegyzések sem: „Nem tudja az magát kimulatnyi, aki nem nótázik.” – mondja Bajzáth Andrásné, egyik felsőtárkányi énekes. A „betyárnótákból: Vidrócki, Nagy Jancsi a legrégeb. «az nagyon szép darab, ha olyan van, aki elejtül végig tudja» mondja szuhahutai énekes, Stork Pál.

„Maconkán csonttal sütnék, tökkel harangoznak” – jegyzi fel Szuhahután. „Mindég azt a fát rázzák, amelyikről hull.”- írja be gyűjtőfüzetébe Hollókőn.

Vázlatos bemutatásunkban igyekeztünk Rajeczky Benjamin teljes mátravidéki gyűjtéséről áttekintést adni. Láttuk, hogy különösen az 1950-es évek elején számos dallamot és

9.

$\text{♩} = 160$

Hej Fomėrnė, Fomėrnė,

Adsz-ė mėg a dunnámė?

Ha nem adsz a dunnámė,

var. var./2-3. vsz.

Adjá' a dė - rėkallyė.

2. Három icce kėndėrmag,
 Jaj de bűszke legėny vagy.
 Mit őr a bűszkesėgėd,
 Ha nincs szėp felesėgėd.

3.
 3. Hely pítypalatty, pítypalatty,
 Mi vān a pendel alatt?
 Kėt kis egér meg egy nyúl
 Boldog aki jodanyúl.

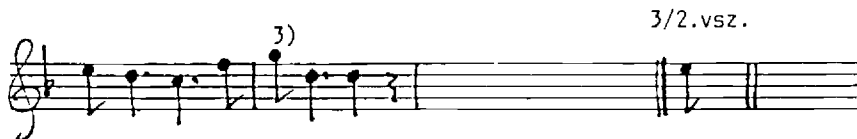
9. kotta

♩ = 104

10.

A pász é. tói bíró - nák

De szép lānyá-i vánnák.

Ellop-nām az éjszā-kā,

Hogyhā rām nem virrādna.

2. De már látom, hogy hásád,

Jön a zsándár a vászál.

||: Rām veri já rézvasát,

Bábām szíve meghásád.:||

3. Jaj Istenēm, jaj ánnák,

Kinek csókot nem ádnák.

||: Lāsd énnékēm az este

Pāros csókot adott a Böske.:||

10. kotta

283

Parlando

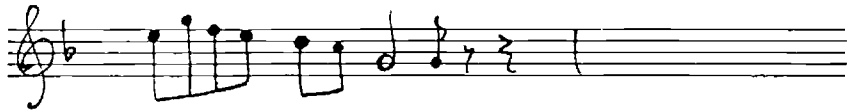
1. Nem szánt-vet az égi madár

Mégis eltartja a határ

Én sém szántok, én sém vetők,

Mégis mēgélők köztetek.

Hajdináré, hajdi - ná-ré,

Harcolnak a szabadsá - gé.

2. Nincsen tarla, nincs raboda,
Nincs a papnak kila búza.
De a pórber csak megmarad,
Hisz a pap maga nem arat.

Parlando rubato 12.

Jaj de sáros, jaj de rügös az az út,

Amelyiken a Vidrócki elindult.

Montale gróf szerencsésen utána

Pest megyébe befordult egy csárdába.

2. Montale gróf egy pohár bort kért volna,
De Vidrócki nem hagyta azt meginnyá.
Kezét lábát összekötték zsineggel,
Úgy szedték el a pénzt a pincérvél.
3. Mon[tale] gr.[óf] levelet írt anyjának,
De az anyja nem válaszolt fiának.
Jaj I[ste]nem de átkozott egy anya,
Kinek nem kell maga születés fia.

1)

Nagy udvara van a holdnak Nagy híre van Vidróckinak

2)

Ki ment boré, de soká jár Jaj Istenem mért nem jön már

Giusto

Érzi nényi galuskát főz Kontya alá csapott a gőz

Kutyakaparási csárda Zsandárral van körülállva

Még a csata Bátony felé Foly a vér mint piros patak.

Még ma egy cseppet se ittan, Bizony maj meghalok szomjan.

Hányjáveti a kánálját Kihéz ádjá Szidi lányát.

Azé van az körülállva, Betyár iszik a csárdába.

14.

$\text{♩} = 104$

A blúzomon párosával a rózsá,

Haragszik rám a szeretöm rokon - ja !

Bárcsak én is olyan rózsá lehetnék,

Kit szerettem, annak párja lehetnék!

14. kotta

sokféle egyéb adatot gyűjtött a területen. Gyűjteményének bemutatásakor nem adtuk meg az általa gyűjtött dallamok számát, hiszen a gyűjtemény értékét nem a dallamok száma határozza meg. Mindez persze az olvasó számára is természetes. Azért említjük meg mégis, mert tudnunk kell, hogy az 1950-es években már csak igen ritkán használtak népzene gyűjtéskor fonográfot, s alig használták még az akkoriban újdonságnak számító (ezért rendkívül drága és nehezen is szállítható) magnetofont. Így Rajeczky Benjaminnak egy-két ritka kivételtől eltekintve nem állt módjában hangfelvételt készíteni. Hagyományos módszerrel dolgozott, azaz a helyszínen kottázta le a dallamokat, írta le a szövegüket, jegyezte fel az előadóra, a dalra, a szokásra vonatkozó tudnivalókat. Ha ennek tudatában nézzük gyűjteményét, (s egyben tudjuk, mennyire időigényes a megfelelő énekesek megtalálása, majd bizalmuk megnyerése, továbbá a helyszíni kottázás), azt mondhatjuk, hogy Rajeczky Benjamin rendkívül hatékonyan dolgozó gyűjtő volt. Elképzelhetjük, mennyivel több, teljesebb és bizonyos értelemben maradandóbb lehetne ez a gyűjtemény, ha már ekkor rendelkezésére áll egy magnetofon! Hogy mennyire jól kérdezett, azt legutolsó mátravidéki gyűjtése igazolja. 1969-ben Pásztón gyűjtött, ahol Kodály egykori énekesét Zeke Jánosné Tari Bözsit is felkereste. Ekkor már magnetofonnal végezte munkáját, így a hangfelvétel őrzi céltudatos, de mindig a beszélgetőpartner egyéniségét előtérbe helyező kérdezmódját.³¹ Nem véletlen, hogy az MNT III/A kötetben Hollóköt, Mátrakereszt és Szuhahutát csak az ő gyűjtése, Tart és Dorogházát szintén az ő és Kodály gyűjtése, Bodonyt pedig az ő és Bartók

³¹ Gyűjtésének ez a része főleg Kodály személyéhez kötött, melyet külön kívánunk közzétenni. Ezért a teljes mátravidéki gyűjteményen belül külön egységként kezeljük, s e helyen részleteket sem közlünk belőle.

János gyűjtése képviseli (noha a legtöbb faluban más gyakorlott gyűjtő is járt már az 50-es évek elején). Rajeczky Benjamin mátravidéki népzenei gyűjteménye a gyűjtő személyén túl kiemelkedően fontos abban a tekintetben is, hogy a mátravidéki falvak egy adott népzenei állapotát rögzíti egy adott időben. Ilymódon nemcsak repertoár- és zenei stílusdokumentumok, de egyben kordokumentumok is. Rajeczky Benjamin írásmódját tekintve pedig nyelvi szempontból nem lebecsülendő, hogy a népdalszövegeket, az előadók közléseit tájnyelvi alakjukban rögzíti.

Irodalom

- BERLÁSZ Melinda: Da Capo al Fine – Ismétlődő segélykiáltások a népzene kutatás létéért (1946-1950) in: Magyar Zene 1982 XXIII. 1. sz. 10-17.
- BORSAI Ilona: 1982 A „Mátrai képek” dalai in: Zenetudományi Dolgozatok 1982. Budapest MTA ZTI 159-182.
- 1989 Népdal Borsai Ilona tanulmányát sajtó alá rendezte Kapronyi Teréz in: Palócok IV. Rítus és folklór Szerkesztette Bakó Ferenc Eger 1989. 679-776.
- GULYÁS Éva-SZABÓ László: Jeles napok in: Palócok IV. Rítus és folklór Szerkesztette Bakó Ferenc Eger 1989. 303-435.
- KODÁLY Zoltán: A magyar népzene A példatárat szerkesztette VARGYAS Lajos Budapest Zeneműkiadó 1960.
- KODÁLY Zoltán Magyar Zene, magyar vers Kodály Zoltán hátrahagyott írásai II. Válogatta, szerkesztette, sajtó alá rendezte VARGYAS Lajos Szépirodalmi Könyvkiadó Budapest 1993.
- MNT II. = A Magyar Népzene Tára II. Jeles napok Sajtó alá rendezte Kerényi György Akadémiai Kiadó Budapest 1953.
- MNT III/A = A Magyar Népzene Tára III/A Lakodalom Sajtó alá rendezte Kiss Lajos Akadémiai Kiadó Budapest 1955.
- MNT IV. = A Magyar Népzene Tára IV. Párosítók Sajtó alá rendezte Kerényi György Akadémiai Kiadó Budapest 1959.
- MNT V. = A Magyar Népzene Tára V. Siratók Sajtó alá rendezte Kiss Lajos és Rajeczky Benjamin (A bevezető tanulmányt írta Rajeczky B.) Akadémiai Kiadó Budapest 1966.
- MNT VIII/A = A Magyar Népzene Tára VIII. Népdaltípusok 3. Sajtó alá rendezte Vargyas Lajos Főmunkatársak Domokos Mária Paksa Katalin Akadémiai Kiadó Budapest 1992.
- NAGY Zoltán: 1993. Ködellik a Mátra. Palóc népdalok és néballadák, Salgótarján
- RAJECZKY Benjamin: 1955 Siratógyűjtés Bodonyban in: Néprajzi Értesítő XXXVII. 166-179.
1972 A magyar népzenei hanglemezek in: Rajeczky Benjamin Írásai 334-338.
1976 Rajeczky Benjamin Írásai Szerkesztette Ferenczi Ilona Zeneműkiadó Budapest 1976.
- Studia Musicologica Academiae Scientiarum Akadémiai Kiadó, Budapest 1971. 13 sz. (Benjamin Rajeczky Septuagenario Sacrum)
- TARI Lujza: 1976 Rajeczky Benjamin 75 éves in: Muzsika 31-32.
- 1982 Két népszokás-dallamunk és európai kapcsolataik [A 80 éves Rajeczky Benjamin köszöntése] in: Magyar Zene XXIII. 2.sz. 146-161. o.
- 1987 Palóc menyasszonykísérő – bukovinai menyasszonykísérő [A 85 éves Rajeczky Benjamin köszöntése] in: Magyar Zene XXVIII. 1. sz. 26-33. o.
- 1993 Lajtha László, a palóc hangszeres zene kutatója in: Magyar Zene XXXIV. 1. sz. 60-64.
- TARI Lujza-VIKÁR László: Magyar Népzenei Antológia II. Észak Szerkesztette & és & Hungaroton LPX 18124-28 Budapest 1986.

Lujza Tari

Die volksmusikalische Sammeltätigkeit von Benjamin Rajeczky in der Gegend der Mátra-Gebirge

Im Vortrag ist der weltbekannte Ethnomuzikolog und Forscher der Gregorian-Musik, der Zisterziensens Benjamin Rajeczky (1901-1989) als Volksmusik-Sammler vorgelegt. Obzwar er von den 30-er Jahren bis 1972 eigentlich vorsetzend in verschiedenen Orten von Ungarn (aber auch unter den ungarischen Minoritäten in der Slowakei) Volksmusik gesammelt hat, ist er als Sammler auch in Ungarn weniger bekannt.

Die Ethnomuzikologin - die sich nicht nur zu den Schülern von der Professor zählt sondern auch mit der Rajeczky-Familie in engeren Kontakt stand - hält sich für einen beehrenden Pflicht dieses unbekanntes Umfeld des Lebenswerkes von Rajeczky aufzuarbeiten.

Nach Forschungen der verschiedenen Sammlungsbüchern (geschrieben in den Dörfern am Ort und Stelle) und Tonbandaufnahmen mit Dokumentation, zählt sie die verschiedenen Jahren und Dörfern hervor, wann und wo die Sammeltätigkeiten geleitet wurden. Von den Reihenfolge der Sammelreisen ist es ganz klar, daß Rajeczky's Feldforschungen im größten Zahl in den Mátra-Gegend gemacht wurden und zwar in ersten Linie in Jahren 1952, 1954. Dieses Gebiet ist einerseits ihr Heimat (er hat in Eger geboren und hat in Pásztó gelebt), zweitens aber ist im engeren Kontakt des Programms von Zoltán Kodály. Rajeczky hat die Feldforschungen in dieser Region im Jahre 1935 begonnen, im derselben Jahr wann er ihre Studien bei Kodály an der Musikakademie beendet hatte. Ihre erste Sammelreise nach Heimatland ist eigentlich die engere Vortsetzung der Forschungen von Kodály, der seit 1922 bis 1935 in den Mátra-Gegend auf eine größere Sammeltätigkeit begonnen hatte. Unsere Vorstellung ist, daß Kodály die Vortsetzung der Arbeit auf ihr Schüler - der damals als Prister-Musiklehrer schon erfolgreich wirkende Rajeczky anvertraut hat.

Im Vortrag ist die volle Dokumentation (Nahmen der Sänger-Sängerinnen und Musikanten, Publikations-Angaben der bisher publizierten einzelnen Melodien) vorgestellt. Daneben hinaus es wird gezeigt, nach welchen Themenkreisen, musikalischen Gattungen, Volksbräuche und Brauchtumslieder der Sammler eine Interesse gehabt hat. Von der Sammlung stellt sich ganz klar heraus, daß Benjamin Rajeczky die volle Musiktradition der einzelnen Dörfern ins Auge gehalten hat, nach allen Musikstilen und Volksbräuche nachgefragt hat. Nicht weniger hat er eine Interesse für das Repertoire der einzelnen Personen gehabt.

Die zitierte Musik-Beispielen zeigen einerseits diese vielfältige Interesse der Sammler, zweitens aber auch den typischen Volkslieder-Schatz der 'paloc' ethnischen Gruppe. Diese sind mit einigen Facsimilen demonstriert.

TARI LUJZA
MTA ZENETUDOMÁNYI INTÉZET
Budapest I. Táncsics M. u. 7.
Pf. 28. 1250